

Prangli ja Aksi

Wieselgren ütleb, et genealoogia aastaraamatu andmetel on Pranglit esmakordselt mainitud 1387. aastal Rango nime all. Edaspidi on nimi muutunud õige mitmel korral, olles Wrano, Wrango, Wrangen, Wrangö, Wränge. Väikeste muudatustega kestab see nimi läbi sajandite, kuni 1714 aastal väidab pastor Wrede, küll Russwurmi sõnade kaudu, et “Wrangelsholm või rootsi keeles Wrangöe on eesti keeles Prangli-saar.” Selge jutt, aga ega see Wrangö ja Wrangeli nimede kasutamist ei lõpetanud.

Wieselgren arvab, et üks põhjendus selle nime päritolu selgitamiseks on vana-germaani tüvi “wranga”, mis pidavat tähendama “pöörama, väänama, keerutama, kõveraks tegema jne” ja see vihjab otse saare kujule. Üksiti väidab ta, et kuulsate baltisaksa parunite Wrangelitega pole saare nimel vähimatki pistmist.

Teine võimalus Prangli nime seletamiseks tuleb soome keelest, sest soomlastel on sõna “ranko” või “ranka”, mis tähendab kas pikki halge või puutüve ilma okste ja juurteta. Et siis meri tõi selliseid puid Prangli randa. Ka eestlastel on samasugune sõna olnud, kuid meil olla “kivi-rank” tähendanud karisid saare ümber.

Kui ma neid oletusi Prangli nime päritolu kohta lugesin, siis tekkis ka mul kui harrastusajaloolasel üks hüpotees. Nimelt on Norra põhjaosas, vastu Venemaa piiri Varangeri fjord, mida venelased nimetavad Varjaagide fjordiks, sest nn viikingiajal (789-1085) kutsuti viikingeid Bütsantsis ja Venemaal varjaagideks. Ja ega seda sõna idamaalased ise välja ei mõelnud, küllap viikingid end ka kuidagi nii nimetasid. Kuna viikingite üks kaubateedest kulges läbi Soome lahe Neevale ja sealt lõunasse Bütsantsi poole, siis miks ei võinud nad Pranglis sõudmisest väsinud käsi puhata ja nii võis Varangeri nime kaudu Wrangö saada ja sellest edasi eesti Prangli. Hüpotees nagu iga teinegi.

Kohanimedest tuleb Prangli puhul esmalt meelde Kelnase sadam. Seda nime on Wieselgren kangesti uurinud, kuigi kohe torkab silma suur sarnasus “Källnäs'i” nimega, aga see on rootsi keeles “Allikaneem”. Allika koha pealt jään ma vastuse võlgu, aga neem on seal küll. Või siis “Muusäär” – kui siit rootsi mõju otsida, siis “mo” (hääldatakse “muu”) on rootsi keeli peenike liiv või nõmm või palu. Kuid kirikuhärra Petersoo on pakkunud teise seletuse, mida ta ühelt vanalt Prangli mehelt kuulnud. Kunagi olevat Muhumaa mees Mihkel ajanud oma paadiga liivamadalasse ja uppunud ning sealt “Muhust” see “muu” tuli, sest nagu juba öeldud, ei taha eestlane seda h-häälikut väga rõhutada.

Kui Leikari kari nime vaadata, siis esmalt tuleb Hiiumaa Leiger meelde, aga samuti ka see, et “lekare” on vanas rootsi keeles pillimees. Mõlemad tähendused aga kahvatuvad, kui Wieselgrena nõunik Pranglist Tammela väitis, et selle kari nimi olnud vanasti Leid-kari. Wieselgren punnis küll vastu, et siis oleks eestlased sellest ammu Leiu-kari teinud, kuid ikkagi sobib see nimi hästi, sest Prangli ümber on neid laevu karile jooksnud küll ja küll. Ja eks siis võis rannas “aagrikku” leida, nagu meie kandis öeldi.

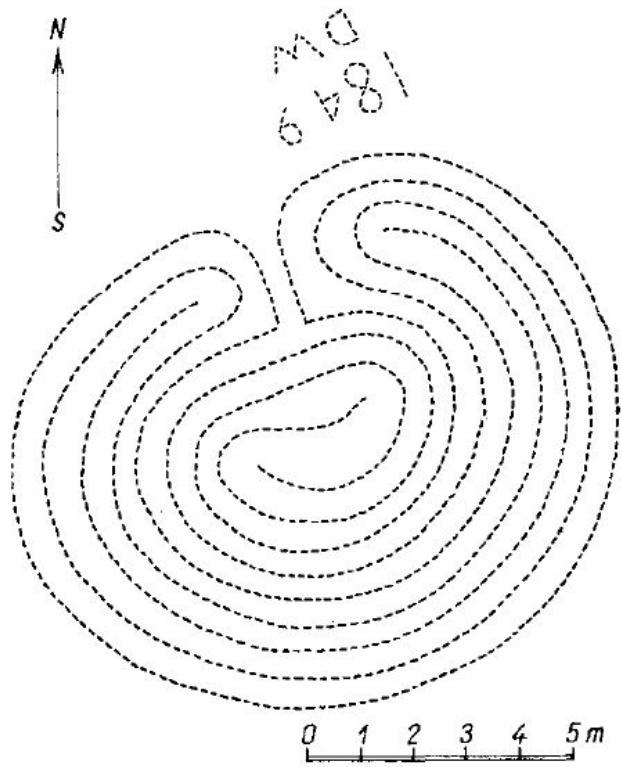
Tõsist muret on Wieselgrenile teinud Rouendi otsa nimi, mida kannab loodesse jooksev maasäär. Rouende oli Rootsis Smålandis koha nimi, kuid ... 1415.aastal. Hiljem ei teata sellest enam. Tammela arvas, et ehk hukkus seal “Rouen'i” nime kandnud laev. Sellel jutul on jumet, sest Rouendi otsa lähedal on Takulaeva kari. Aga takk oli vanasti Venemaa tähtis ekspordiartikkel. Tuleb öelda, et neid seletusi Rouendi nime päritolu kohta on veel palju, kuid vast üht tasub mainida – soome keeles on kõrts “rouvi”, mis on laen sama tähendusega rootsi sõnast “krog” (muide minu kodus oli “kruuk” kasutusel “kruusi” tähenduses). Aga Rouendi otsa kõrtsi ei tea keegi.

Nimede eestistamise ajal 1936.a. paiku muutsid oma perekonnanime ligi 70% Prangli elanikest. Sellest hoolimata jäi kasutusse suur hulk rootsi päritolu nimesid: Kröönström, Niiström, Linholm, Aksberg, Sumpärk, Tampärk, Klaaspärk, Puuström, Wiikström kui vaid mõningaid mainida.

Kui Prangli oli rootsi merekaartidel Stora Wrangelsholm ehk Suur-Prangli, siis Aksile anti Lilla Wrangelsholmi ehk Väike-Prangli nimi. Kust see eestikeelne Aksi nimi tuleb, pole sugugi selge. Endine Aksi elanik, sõja-ajal Rootsi põgenenud Harald Aksberg kirjutas kunagi mulle, et tema arvates see nimi tuleneb merelinnu haha (nim hahk) nimest. Mine sa tea. Tõenäosem on nime soome päritolu, sest "haaksi" on soome keeli laev või paat. Rootsi-soome kohanime uurija Ivar Westmann on just seda meelt. Kuid veel on ju teisigi võimalusi, sest näiteks Emakeele Seltsi väljaannetes on juttu "haks"ist, mis pidavat olema meie oma keeles "valge räim". Kaluri pojana mina sellist kala küll ei tunne, sest oli vaid tavaline räim ja kevadine kuduräim, kuid mõnikord olevat "haksi" tähendanud ka ogalikku ehk tääglit, nagu meie kandis seda kalakest kutsuti. Miks aga see väike saar peaks ogalikega seotud olema, mine võta sa kinni.

Edasi Harald Aksbergi sõnadega - saarel elanud viis peret, kuid pärast sõda aeti sealt minema ka need, kes Rootsi polnud põgenenud. Saarerahva esiisa olnud Aksi Aabram, kelle järeltulijate hulgas olnud mitu väga andekat inimest – üks teinud isegi oreli valmis ja teisel olnud piibel peas! Harald arvas (koos Heino Gustavsoniga), et see suguvõsa andekus saanud alguse David Wekmani nimelisest mehest, kes teeninud Rootsi käes olnud Suomenlinna kindluses. Kui venelased seda ründasid, andnud vanemad ohvitserid selle liigagi kergesti käest ja nooremad ohvitserid, kes kahtlustasid reeturlust ja olid olnud allaandmise vastu, põgenesid kes kuhu. David Wekman koos ühe kaaslasega tuli üle jää Aksi välja. Abiellus seal Aabrami tütreaga ja rajas pere. Kui palju selles jutus on tõtt, jääb lugeja arvata. Aga saare kagutipu juures on parajatest kividest laotud labürint ehk saareelanike järgi "türgi linn", mille ava ees on kividest laotud tähed DW ja aastaarv 1841. Käisime seda kolleeg Mart Rahiga uurimas 1977.aasta suvel. Kuna Leppneeme-Prangli liinil sõitvad paadimehed olid mu koolivennad Viimsi kooli päevadest, polnud Aksile saamisega probleeme, kui mitte arvestada seda, et piirivalvelt loa saamiseks tuli ka kordoni ülem kaasa võtta. Saime suutäie naerda, kui see ülem labürindi läbis esmalt tavalise sammuga, siis joostes ja siis rivisammuga! Saarel on ka teine labürint, kuid loodeotsas ja jätab mulje, nagu oleks see karjapoiste tehtud.

Mis aga puudutab Aksi Aabrami järeltulijate andekust, siis võin seda omast käest kinnitada, sest üks Aksbergidest elas Suurevälja talus praeguse vabaõhu muuseumi lähedal ja kui kellelgi oli mistahes mehaanilise või elektrilise riistapuuga probleeme, mindi sinna. Ja alati saadi abi. Mina käisin seal kaheksaks sõidetud rattaga.

Aksi kaguotsa “türgi linna” plaan (Eesti Loodus, nr.5, lk. 315-317, 1978).